

Ausztria-Magyarország

– privátim és germanistaként

WENDELIN SCHMIDT-DENGLER

SCHMIDT-DENGLER,
Wendelin
„Bernhardról”
Magyar Lettre
Internationale, 17.

DODERER,
Heimito von
A Strudlhof-lépcső
Jelenkor, 1995

Leslie Bodinak

1. Kezdetben volt a Nagypapa, Hajósnak hívták. Ez biztos. Magyar volt. Ez is biztos. Mozdonyvezetőként utazta be a Budapest-Zágráb útvonalat. Ez már nem egészen biztos. Zágráb mellett, Zomborban telepedett le, kovácműhelyt nyitott, elhorvátosodott, és ettől kezdve Hajošnak írta a nevét. Ez biztos. Kilenc gyerek apja volt. Ez majdnem biztos. A második legfiatalabb volt az én mamám. 1911-ben született. Ez teljesen biztos. Mivel Horvátország a magyar korona alá tartozott, anyám magyarul tanult az iskolában még az új jugoszláv államban is. Az apja még azt a nyelvet beszélte a gyerekeivel, anyám később már alig használta. Úgyhogy hozzám már nem jutott el. A Nagypapa szép privát mítosz. Még dolgozni kell rajta. Egy távoli rokon állítólag Erzsébet királyné felolvasónője volt. Ez annyira bizonytalan, hogy mindeddig nem jártam utána. Szerintem jobb megőrizni az illúziókat.

2. Anyám és apám horvátul és németül beszélt egymással. Anyám korán meghalt, így a horvát nyelv is eltűnt a családból, én egyetlen nyelvben nőttem fel. Gyerekként ostobán büszke voltam a német nyelvre, ez ma már bosszant: Mert a családnak ez a nyelvi története hanyatlástörténet. Szimptomatikus Ausztria közép-európai kisállami nyomorúságára.

3. Bécs, 1956 novembere: Emberek hosszú sora áll az iskolánkkal szembeni Zedlitzgasse-i rendőrkapitányság előtt.

Menekült magyarok, mi gimnazisták odaadjuk nekik az uzsonnákat. Őt magyar alszik néhány napig a nappali szobánkban. A fiatalemberek bemennek egy Tarzan-filmre, amelyet egy hiányos öltözötű leányt liánok alatt ábrázoló plakát hirdet. A kamaszkor utolsó fázisában járván sejtem, hogy ez valami érdekes műalkotás lehet, de nem nézhetem meg. Magyarországon ez a film nyilvánvalóan nem volt engedélyezve. Néhány héttel később jött még egy magyar nő hozzánk lakni; a férjénél valamivel előbb sikerült kijutnia. Ibolyának hívták állító-

lag. Ez németül Veilchen. Csodálkozom, hogy valakit Ibolyának hívhatnak, irigylem Magyarországot, ahol ilyen keresztnevet megengednek. Elhatározom, hogy írok egy hősi drámát, amelynek tárgya az 1956-os magyar felkelés lesz, a hőstét Egmontnak (!) hívják majd, és a Margitszigeten ér véget. A vállalkozás megfellekelt a terepismeret hiányosságain.

4. 1973 ősze: Első ízben kelünk át a magyar határon kocsival, a feleségem meg én. Három órát kell várunk; állami ünnep van. Arra használom az időt, hogy elsajátítsam a magyar nyelv alapjait egy tankönyvből. (VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig). A következő párbeszéd maradt meg bennem:

„Müller: A budapestiek rendes, szimpatikus emberek.

Szabó: Általában igen. De ti is rendesek és szimpatikusak vagytok.”

És akinek van érzéke a hangköltészethez, el lehet ragadtatva a magyar bevezetőmondatoktól:

„Ki van itt? Ottó van itt. Ki van ott? Klára van ott. Mi van itt? Kávé van itt. Mi van ott? Budapest van ott.”

5. De Budapest még nem volt ott rögtön. Mire végre odaértünk – hogy is ne? – rendkívül tett nekünk, hála nem utolsósorban a megbízható és szívélyes fogadtatásnak, amelyben feleségem barátja, egy művészettörténész nő részesített minket. Emlékszem a szüleinél tett látogatásra; az apja a pécsi múzeum igazgatója volt, az anyja gimnáziumi matematikatanár. Mindketten jobb napokat láttak, és ebből megmaradt mintegy enklávóban a polgári kulissza és a disztिंगválni tudás, valami nagyon is megőrzésre érdemes, amit Ausztriában elmosott a jóléti állam felsőbbégtudata. Egy nosztalgicella, amely konzerválódott, és szigorúan kivált abból környezetből, amelyet a lepusztulás és egy nem dogmatikusan gyakorolt marxizmus meghatározhatatlan elegye alkotott. Felejthetetlen az Akadémián és a Nemzeti Galériában tett látogatás is, a felismeréssel, hogy Magyarországon néhány dolog hamarabb

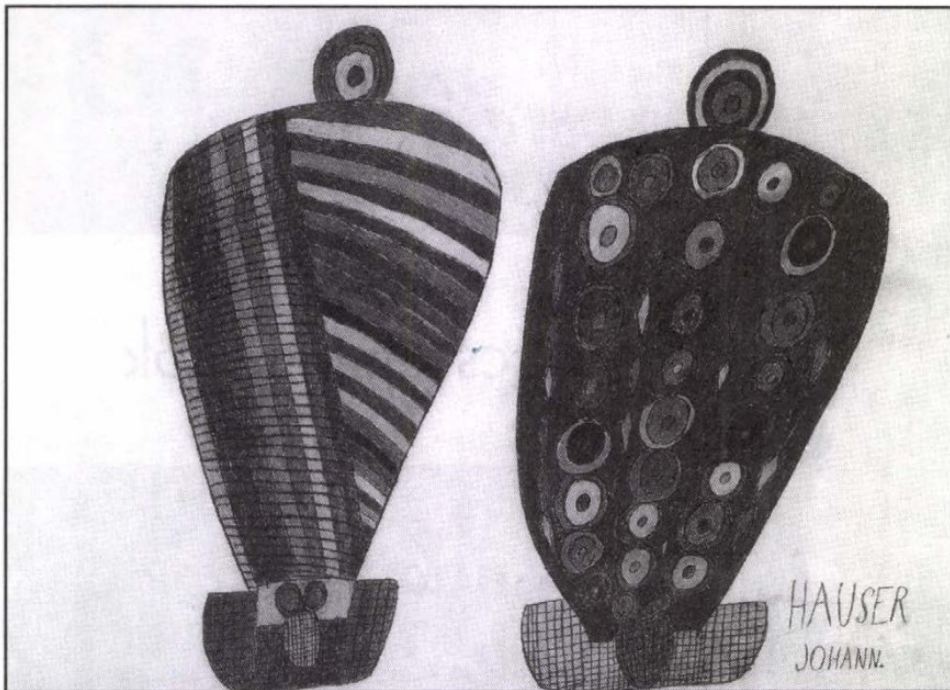
megvolt, mint nálunk; a 19. századi magyar festészethez alig van, ami fogható, és Corvin Mátyás Magyarországon talált a humanizmus először utat magának Közép-Európában. A latin-sággal való mély összefonódottság érződik abban a mondásban is, hogy „*Extra Hungariam non est vita, et si est vita, non est ita.*”

6. A kapcsolatok az irodalomtudomány területén csak vonakodva indultak be. Ott volt ugyan az érdemdús Lenau-Társaság, de a 19. század nem az én munkaterületem. Az első találkozásokra magyarországi kollégákkal és kolléganőkkel először nem is akadémikus mederben került sor – az ösztönzések ehhez a Külügyminisztériumból jöttek, ahol Wolfgang Kraus, a „Kontaktstelle” vezetője lehetőséget teremtett germanistáknak arra, hogy külföldön beszélhessenek az osztrák irodalomról. A hetvenes években végre az adminisztrációban is érvényre jutott a felismerés, hogy van felmutatásra érdemes osztrák irodalom.

És ebből a belátásból nálam jobban senki nem profitált.

1978 áprilisában meghívtak, hogy tartsak egy előadást Dodererről. Egy kicsit kényes volt a dolog, mivel akkoriban Ausztriában és Németországban ez az író egy régen túlhaladott konzervatív gondolkodás és elavult írásmód képviselőjének számított, aki túl hamar megbékélt saját rendkívül kínos, és a náció iránti rövid ideig tartó lelkesedéssel terhelt múltjával. A Magyarországon akkoriban (és azután is) közkezen forgó NDK-ból származó irodalomtörténetekben Doderer neve jóformán egyáltalán nem fordult elő. Egy szerző tévelygése és melléfogásai nekem mégis sokkal érdekesebbnek tűnnek kritikusai erényeinél, akik, hogy Doderer kifejezését használjam, morálisan 'felfuvalkodottak' – de ezzel a kijelentéssel aligha indíthatam az előttem ismeretlen közönség előtt, hogy kedvet csináljak egy komplikált szerzőhöz, akit semmiképpen sem kelle-ne egy ideológiai előítélettel eltüntetni az irodalomtörténet sülyesztőjében.

Örvendetes volt a vita során, hogy egy tiszteltteljes távolság megőrzése mellett sikerült fel-

kelteni az elbeszélő Doderer iránt az érdeklődést, és senki nem akart betartani a szerzőnek vagy nekem, a referensnek. Ráadásul tartogattam még egy ászt a kezemben: Doderer magyaraffiliáját – amelyet egyre-másra kinyilvánított, és amiben jócskán van a férfiszolidaritásból, amely azonban Magyarország szépségeinek gondos szemügyre vételében jut kifejezésre, és „A biztos ösztön” című rövid elbeszélés bevezetésében a Budapestről szóló dicsőimuszban jut a tetőfokára. A „Strudlhof-lépcső”-ben is tanúbizonyosságát adja az elismerésnek Budapest városának árnyalt leírásával, szó esik a főváros „komolyabb” környékeiről is, ahol a kórházak vannak, ezek egyikében hal meg Stangler Eteleka, aki méreggel akar véget vetni az életének.

E látogatás örömdöntés eredménye: irodalomról lehetett beszélgetni. Nem volt muszáj a munkásosztály haladó irodalmáról és a sikeres antifasiszta küzdelemről szóló eszmefuttatásokat hallgatni. Ennek folyományaképp gyakoribbak lettek a találkozások a budapesti kollégákkal. Volt egy konferencia Ödön von Horváthról (1981-ben). A két akadémia ún. „vegyesbizottsága” is alkalmat adott néhány összejövetelre. Különösen emlékezetes maradt egy pécsi konferencia még az 1989-es fordulat előtt, a kellemesen fesztelen légkör és az elegáns környezet.

7. Ezek az előzmények jól előkészítették azt, ami a fordulat után következett: a 89-es év kihívás volt az osztrák germanisztika számára is, különösen a német mint idegen nyelv oktatása terén, de mint olyan tudomány számára is, amely nemcsak a hagyományörző filológia művelőjének tekinti magát, hanem kultúrpolitikai aktivitást is ki akar fejteni. Eleinte bátortalanul jelentkeztek magyar diákok, hogy Bécsben folytassák tanulmányaikat, ez csak 1993 után vált intenzívebbé, amikor célzott ösztöndíjakkal sikerült jobb feltételeket teremteni. Most már a „reformországokból” érkező kollégák száma is jelentős. Különösen rájuk érdemes figyelmet fordítani az osztrák germanistikának, nem hazafias lelkesedésből, inkább élve annak lehetőségével és szükségességével,

hogy az ő segítségükkel tesztelni lehet az irodalomközvetítés tartalmát és módszereit.

A pécsi, szegedi, debreceni és budapesti egyetemeken 1993-tól mindig telt ház van az előadásokon. Az, hogy profitáltak-e belőlük a diákok és mennyit, sosem derül ki egészen. Hogy az irodalomtudományra nincs olyan nagy szükségük, mint sok minden egyébre az idegen nyelvi stúdiumok során, az belátható; de legalábbis meggondolandó, hogy nem éppen az irodalom közvetítésével lehet-e hatékonyabbá és gyorsabbá tenni a „műveltség átvitelét”, mint csupán nyelvoktatással, ami az irodalmat csak végszükségben használja. A jó irodalom viszonylag gyorsan feltárulkozik, még ha a hallgatók nyelvi jártassága nincs is meg hozzá eléggé. Akinek van fantáziája, olvasva hamar belejön az írói nyelvbe, és gyorsabban eljut a másság különlegességének meg tapasztalásához. Képzeltet fogalmazva: szívesebben társalgok valakivel, aki törve beszél németül, Rilke-ről és Thomas Mann-ról, mint hogy hallgassak valakit, aki ragyogó németességgel a vezércikket mondja fel a napisajtóból. Ezt érdemes szem előtt tartani a tendenciával szemben, amely főleg Franciaországban kezd fenyegetően túlsúlyra jutni, és a német szakos oktatást az ausztriai kutatómunka előkészítésévé tenni. Ez a viszonylag nagyvonalú támogatás elősegítheti a tartós kötődést az osztrák kutatóhelyekhez, és az osztrák irodalom oktatásának folyamatosságát a hazai egyetemeken.

Hogy az ösztöndíjasok tudományos teljesítményt is nyújtanak, azt az elmés „Musa Dagh” címet viselő publikációs orgánunk hivatott tanúsítani. Rövid idő alatt annyi munka érkezett be, ami gond nélkül megtölt egy számot, és meg is jelenhet belátható időn belül.

9. Az itt röviden érintett tények és tervek reményt keltezőek. Sok minden, ami ma a szervezetek bejártott útján folyik, valamikor egyes személyek kezdeményezéseként indult el minden hivatalos megbízás nélkül, csak a szükségesség belátásából. Közéjük tartoznak nemcsak az Oktatási, a Tudományos és a Külügyminisztérium egyes tisztviselői, akik pusztán a

kötelességüket teszik, hanem kollégák, kolleganók is, akik ösztöndíjasokkal foglalkoznak, főleg a lektorok, akiknek a vállán van a mindennapi munka mellett még Ausztria képviseletének feladata is. Az Ausztria-könyvtárakat is itt kell megemlíteni, és mivel a könyvek teszik ki mindenekelőtt a filológusok legfőbb eszköztárát, ennek az intézménynek nagyon fontos a szerepe. Kívánatos volna, hogy megmaradjon ez a lendület akkor is, ha mindennek meglesz a maga helye az intézményes kereteken belül.

10. Irodalomtudományi szemináriumomban mostanában a hallgatók egy harmada külföldi, akiknek megint csak a túlnyomó része jön a „reformországokból”. Ez rendkívül örömdöntés jel nem utolsó sorban azért, mert képes germanista praxisunkat a publikum szem előtt tartásával kivezetni a nemzeti szűklátókörűségből. Van köztük néhány magyar diák is. Mindig kételyeim voltak, amikor a Közép-Európáról és a multikulturalizmusról szóló lelkendezést hallgattam. A germanisztika mai gyakorlata arra tanít, hogy sem az egyik, sem a másik nem üres fantazmagória, hanem hogy nagyon is lehet szó Közép-Európáról, túl a rosszlelkű propagandisztikus praktikákon, ahogy multikulturalizmusról is, túl a kulturológiai frázisokon, és kell is, hogy lehessen.

Leslie Bodi, magyar származású germanista kitaratása volt az, ami a véleményem megváltoztatására készítetett. A valóban multikulturális Melbourne-ben származásánál fogva és ténykedése révén olyan konstellációkban jártas, és olyan felismerései vannak, amelyek évekkal előtte járnak a mieinknek. Neki kellett volna tartania 1997-ben a bécsi megnyitó előadást, és vázolni a germanisztika új feladatait mindkét országban. Le kellett mondania, mert éppen akkor vette át a budapesti egyetemen a díszdoktori oklevelet.

11. Sok szó esett az osztrák aktivitásról Magyarországon. A „kulturális offenzíva” kifejezést szeretném elkerülni, mivel van benne valami agresszív mozzanat, és azt a látszatot kelti, mintha szervezett eljárással volna dolgunk. Ami hiányzik, az Ausztria válasza a magyarok irodalmi teljesítményére. Bár az olyan szerzők, mint Konrád György, Kertész Imre, **Eörsi István** és Esterházy Péter nagy tekintélynek örvendenek, könyveiket fordítják és olvassák. De a csere mélyebbre ható lehetne. Az ajánlat, hogy megtanuljunk a szomszédos országok nyelvét, intenzívebb lehetne, és intenzívebb fogadtatásra kellene, hogy találjon, és itt a magyar állhatna az élen. Szégyenletes az a magától értetődőség, amellyel mifelénk előfeltételezik, hogy Magyarországról jövő vendégeink képesek németül kifejezni magukat, és németül megtartani előadásait. Be kell vallanom: az én magyar nyelvtudásom sem javult észrevehetően, mióta azt a három órát töltöttem 1973-ban a magyar határon.